

מבוא לספר ישעיהו

מיקומו של ספר ישעיהו

שאלת מיקומו של ספר ישעיהו בתנ"ך יכולה הייתה להיחשב לשאלה שולית, אלא שנראה שניתן להסיק מספר מסקנות חשובות על אופי נבואתו של ישעיהו ועל אופיו של הספר ולכן מן הראוי להקדיש לעניין מספר שורות.

ברייתא בב"ב (י"ד ע"ב) מופיע ספר ישעיהו אחרי ירמיהו ויחזקאל, למרות שכרונולוגית הוא היה לפניהם, הגמרא שם שואלת מדוע, ומסבירה שנסמך ירמיהו למלכים, כיון שסוף מלכים חורבן וכך גם ירמיהו, אח"כ יחזקאל שהוא חצי חצי ובסוף ישעיהו שכולו נחמה, המהרש"א במקום מעיר שאין הכוונה כולו אלא רובו, ורובו ככולו.

ובכל זאת, בתנ"ך ישעיהו קודם לירמיהו ויחזקאל, באברבנל מובאים מספר טעמים להקדמתו של ישעיהו:

1. כרונולוגי (כדלעיל).
2. מזרע מלוכה (יפורט בהמשך).
3. מעלת הנבואה (חזון- מדרגה גבוהה, ישנם שני נביאים בלבד שהתנבאו בלשון זו, ישעיהו גדול שבנביאים ועובדיה קטן שבהם- יתכן שהכוונה היא גם כמותית).
4. מלא בנחמות כפי שמעיד על עצמו: "...וַיַּעַן מִשַׁח ה' אֹתִי לְבַשֵּׁר עֲנוּיִם, שְׁלַחְנִי לְחַבֵּשׁ לְנִשְׁבָּרֵי-לֵב, לְקָרָא לְשִׁבּוּיִם דָּרוּר, וְלֶאֱסוּרִים פֶּקַח-קוֹחַ לְקָרָא שְׁנֵת-רָצוֹן ל' ה', וַיּוֹסֶנָּה לְאֱלֹהֵינוּ, לְנַחֵם, כָּל-אֲבֵלִים לְשׁוֹם לְאֲבֵלֵי צִיּוֹן, לְתֵת לָהֶם פֶּאֶר תַּחַת אֶפְרַיִם שְׁמֹן שֶׁשֶׁן תַּחַת אֲבֵל-מַעֲטָה תִּהְיֶה, תַּחַת רוּחַ פָּה; וְקָרָא לָהֶם אֵילֵי הַצֵּדֵק, מִטַּע ה' לְהַתְּפָאֵר" (ס"א א'-ג').
5. דבריו כדרבנות: "גֹּי נִתְּתִי לְמַפִּים, וְלַחֲנִי לְמַרְטִים; פָּנֵי לֹא הִסְתַּרְתִּי, מִפְּלֹמֹת וְרַק וְאֵד-נִי ה' יַעֲזֵר-לִי, עַל-כֵּן לֹא נִכְלַמְתִּי; עַל-כֵּן שָׁמַתִּי פָּנֵי, פַּחַלְמִישׁ, וְאֵדַע, כִּי-לֹא אֲבוֹשׂ" (נ"ו ו'-ז).

רקע לתקופה

בתקופתו של ישעיהו משלה אשור בכיפה, ולכן הרבה נבואות בישעיהו עוסקות ביחס שבין אשור וישראל ובין אשור ושאר העמים.

בתקופתו של ישעיהו (כ-130 שנה לפני חורבן הבית הראשון) כאמור, הממלכה המרכזית ששלטה הייתה אשור, בבל אז עוד לא הייתה מעצמה, והמתחרה היחידה האפשרית לאשור הייתה מצרים (שנראה שהייתה חלשה ממנה בהרבה), לאורך כל התקופה היו ניסיונות שונים של מרידה באשור שדוכאו ביד רמה, מרודך באלדן ששלט בבבל עשה ניסיונות מרידה באשור ועל רקע זה בא ניסיון ההתחברות בינו ובין חזקיהו שגם עסק רבות בניסיונות מרידה באשור.

על רקע זה מגיעות נבואות רבות בעלות מכנה משותף אחד השולל את נושא כריתת הבריתות עם הגויים, הן לאחז כאשר מותקף ע"י פקח בן רמליהו מלך ישראל ורצין מלך ארם, הן לחזקיהו

כאשר הוא מותקף ע"י אשור ומבקש עזרה ממצרים, וכן כאשר הוא רוצה לכרות ברית עם מרודך באלדן (פרק ל"ט), המסר הקבוע הוא: אין לכרות ברית ואין להתערב בענייניהם הפנימיים של הגויים שמסביב (מפי הרב אריה אברמסון).

עניין חשוב נוסף המשמש כרקע לרבות מנבואות ישעיהו הוא המצב החומרי של האומה. התחלת נבואת ישעיהו היא בימי עוזיהו, באותה תקופה יש פריחה מאוד גדולה בצד החומרי הן בממלכת יהודה והן בממלכת ישראל, עוזיהו מרחיב את גבולות ממלכת יהודה עד אילת (עיין מ"ב י"ד ב'), וגם ירבעם (השני) מלך ישראל מרחיב את הגבולות של ממלכת ישראל מ"לבוא חמת עד ים הערבה" (שם שם כ"ה), הבעיה היא שהמצב החומרי הטוב מביא איתו הרבה קלקולים מוסריים, עוזיהו שהיה מלך טוב, נכשל בגאווה ונכנס לבית המקדש להקטיר קטורת, באותו יום חל רעש האדמה המפורסם שהתרחש בימי עוזיהו ואז (לפי אחת הדעות), ישעיהו מתחיל לנבא (עוזיהו עצמו נענש בצרת ומלכותו עוברת ממנו ליותם בנו). השלכה חמורה נוספת של המצב הכלכלי הטוב הייתה הירידה המוסרית שהתחילה אז, שהתבטאה בעיוות דין ולכן יש בישעיהו עיסוק מרובה גם בשחיתות בתוך הממלכה שכנראה "חגגה" וישעיהו זועק חמס נגדה (ראה למשל פרק א').

לאיזה דור נבא ישעיהו?

ישעיהו מנבא נבואות נחמה רבות, מסתבר מאוד שבאותו דור ראו בהם נבואות נחמה לחזקיהו במאבקו נגד אשור, ואכן נבואות אלה התממשו במאבק מול אשור, אבל מהר מאוד התברר שנבואות אלה הם ארוכות טווח יותר, כיון שכבר בנו של חזקיהו- מנשה, השתעבד שוב לאשור וע"כ שנבואות ישעיהו מכוונות בעיקרן לאחרית הימים ולתשועה מידי גוג ומגוג (לא מן הנמנע שאכן אמורות היו הנבואות להתממש אצל חזקיהו במלואן, כמו שאמרו לנו חז"ל (סנהדרין צ"ד ע"א) שראוי היה חזקיהו להיות משיח וכיון שלא זכו נדחה העניין לזמן מאוחר יותר- בשלב הראשון נראה שהדחייה הייתה לימי הגאולה מבבל- ואז גם נוספו נבואות נחמה רבות נוספות, ורק כשלא היו ראויים נדחה העניין עד לימינו אנו).

קושי על גישה זו: כל הבסיס להבנה שגאולה שלישית אין לה הפסק נובע מכך שישנם נבואות רבות שמשמעותם היא שאחרי הגאולה לא תהיה עוד גלות (עיין: נ"א כ"ב; נ"ב א'; נ"ד ט'; ס' י"ח; ס"ב ח'; ס"ה י"ג) - זה מסתדר רק אם הנבואות ייעודו מראש לגאולה האחרונה בדווקא.

ישנן ראיות בפסוקים לכך שחלק מנבואות ישעיהו נדחו בגלל שהעם לא היה ראוי למשל: "עֲתָה, בּוֹא כְּתִבָּה עַל-לוּחַ אֲתָם--וְעַל-סֵפֶר חֻקָּה; וְתִהְיֶה לְיוֹם אַחֲרָיו, לְעֵד עַד-עוֹלָם כִּי עִם מְרִי הוּא, בְּנִים פְּחָשִׁים; לֹא-אָבּוּ שְׁמוֹעַ תּוֹרַת ה' (ל' ח' - ט').

בהמשך נראה בעז"ה, שכנראה שיש נבואות שישעיהו מלכתחילה לא ייעד לבני דורו אלא נאמרו לו על מנת שיחתום אותם בספר לדורות מאוחרים יותר.

אחד היה ישעיהו!

ישנן כאמור בישעיהו הרבה נבואות שמיועדות להתממש שנים רבות מאוחר יותר, נבואות אלה הביאו כל מיני "חכמים בעיני עצמם" לכפור במסורת ישראל ולטעון שישעיהו זה לא בן אדם אחד אלא כמה אנשים (בפרט נבואות כמו פרק מ"ד שמזכיר בפירוש את כורש שחי 150 שנה אחרי ישעיהו בשמו), כמובן שגישה זו באה מתוך כפירה ביכולת של נביא לנבא עתידות, גישה זו רואה בנביא מטיף מוסרי בלבד המוכיח את העם על אשר רואות עיניו ותו לא, הרב נבצל מגדיר תפיסה זו כתפיסה הרואה בנביא פרשן מדיני, הוא טוען שהכפירה לא נמצאת בהסקת המסקנה שהיה יותר מישעיהו אחד, אלא בשלב השאלה, עצם העמדת הקושיא איך יתכן שנביא ינבא על דבר שעתיד להתרחש בעוד מאתיים שנה היא הכפירה, המסקנה הרבה פחות מטרידה אותנו (שיחות הרב נבצל ספר שמות עמ' ק"ב-ק"ג).

אנו כמובן לא נלך בגישה זו, אם כי מוטלת עלינו חובת ההתמודדות עם דבריו של בעל ספר העיקרים שאומר במאמר שלישי פרק י"ב (מיד בהתחלת הפרק):
"עקר מציאות הנבואה במין האדם אינה כדי להגיד העתידות ולסדר עניינים פרטיים אישיים כמו שיודע זה על ידי הקוסמים והחוזים בכוכבים אבל כדי להגיע האומה בכללה או המין אל השלמות האנושית".¹

- משמע שהוא סובר שאין מטרת הנבואה להגיד עתידות, וא"כ יש לשאול למה נאמרו נבואות ששייכות לתקופה מאוחרת יותר.

כמו כן, לא מסתבר לומר שישעיהו אמר דברים שאין מהם שום נפק"מ לבני דורו, יתכן שנוכל להסביר ע"פ מה שראינו לעיל: "עֲתָה, בּוֹא כְּתִבָּה עַל-לוּחַ אֲתָם--וְעַל-סֵפֶר חֻקָּה; וְתִהְיֶה לְיוֹם אַחֲרוֹן, לְעַד עַד-עוֹלָם כִּי עִם מְרִי הוּא, בְּנִים פְּחָשִׁים; בְּנִים, לֹא-אָבוּ שְׂמוֹעַ תּוֹרַת ה' (ל' ח' - ט') שבאמת חלק מנבואותיו לא אמר ישעיהו ברבים אלא יועדו מלכתחילה להיכתב בספר עבור דורות מאוחרים יותר שיבואו (שד"ל).

יש שרצו לטעון שהאבן עזרא בהתחלת פרק מ' שותף לדעה שהיו שני ישעיהו, לא מצאתי שם מקור לכך (יתכן שהייתה לטועים גרסא משובשת של דברי האבן עזרא), כמו"כ ישנן בא"ע עצמו ראיות הפוכות:

א. בהתחלת פרק א' א"ע חולק על האפשרות שאמוץ ואמציה היו אחים, כי אם ישעיהו היה ממשפחת המלוכה לא היו מעיזים הרשעים להכות אותו כפי שמצאנו שהם עשו בפרק נ' פס' ו' ("גוי נתתי למכים")- מוכח שסובר שפרק נ' שייך לישעיהו בן אמוץ ולא כסוברים שמפרק מ' זה ישעיהו אחר.

ב. הוכחה נוספת שאין לומר חלילה שהאבן עזרא שותף חלילה לדעה השוללת את כח נבואתו של ישעיהו נמצאת בפירושו בפרק מ"ה בפרשה המתייחסת לכורש, שם הוא אומר בפירוש שהנביא כאן מדבר על עתידות- ראה פירושו שם על פסוקים ד' ו' ה'. (ר. מרגליות, אחד היה ישעיהו, מבוא).

¹ **הערות המערכת:** לכאורה כל הדיון הוא אך למותר, שהרי גם העיקרים מסייג בדבריו "עיקרי", ויתכן כי נבואות פרטיות מסוימות אינם נכללות בעיקר הזה, וכמו שמצאנו אצל שאול המלך ההולך לשאול מהרואה (שמואל הנביא) היכן האתונות של אביו. ואין בזה סתירה אל "עיקר מציאות הנבואה".

דרך אגב, ישעיהו עצמו כותב במספר רב של מקומות שהוא אומר דברים שעוד לא התרחשו (עיין: מ"א כ"ו, מ"ב ט', מ"ה כ"א, מ"ו י', מ"ח ו', מ"ח ז'), כמו כן זה לא המקום היחיד בתנ"ך בו נזכר אדם בשמו לפני שנולד, המלך יאשיהו נזכר שלוש מאות שנה לפני לידתו (מ"א י"ג ב').

התייחסות נוספת לנושא שינויי הסגנון במהלך ספר ישעיהו ניתן לתת לאור העובדה שישעיהו ניבא שנים רבות מאוד, לפי הדעה שהתחיל לנבא בסוף ימי עוזיהו אז הוא ניבא "רק" ששים ואחת שנה ולפי הדעה שבהתחלת מלכות עוזיהו יוצא שהוא ניבא מאה ושלוש עשרה שנה (ע"פ הגמ' הוא חי מאה ועשרים שנה), בכל אופן מפורש בפסוק (א', א') שהוא ניבא בימי ארבעה מלכים שונים (עוזיהו, יותם, אחז וחזקיהו), הבנה זו תוכל לסייע להתמודד עם הקושי של שינוי הסגנונות בנבואות ישעיהו בצורה פשוטה- כיון שהתנבא במשך תקופה כ"כ ארוכה הדבר מתקבל מאוד על הדעת- ולא כמו אותם החכמים בעיניהם שרוצים לטעון שיש כאן שני נביאים שונים (דעת סופרים).

היכן מתחילה נבואת ישעיהו?

ישנה בין הפרשנים מחלוקת בשאלה מהי נבואתו הראשונה של ישעיהו. המחלוקת נסובה סביב הבנת הפרקים א' ו' מי מהם הוא הנבואה הראשונה שאמר ישעיהו, מהם צדדי הספק:

מצד אחד יש לפרק א' את כל המאפיינים של פתיחה (כותרת, בימי מי הוא ניבא, למי וכו'), אך מצד שני בפרק ו' ישנה בפירוט הקדשתו של ישעיהו וכל התהליך הכרוך בה.

בפרק א' כתוב "אשר חזה על יהודה וירושלים"- אם פרק זה הוא הנבואה הראשונה זה לא מסתדר כי יש לישעיהו פרקים רבים לגויים ומכאן יש שהוכיחו שזה כותרת לנבואה זו בלבד ולא לכל הספר, כמו כן המילה חזון מוכיחה שזה פתיחה לפרק א' בלבד כי יש בספר נבואות שאינן במדרגת חזון ("משא בבל" וכדו').

המלבי"ם בפרק א' מביא את שתי הדעות ומסביר שלפי הדעה שפרק א' הוא הפותח, בפרק ו' יש התקבעות של הנבואה אצל ישעיהו. המלבי"ם מביא ראיות לכל אחת מהשיטות:

ראיות לשיטה שזו פתיחה כללית לכל נבואות ישעיהו:

א. בדבה"ב כ"ו כ"ב משמע שישעיהו התחיל לנבא בהתחלת ימי עוזיהו.

ב. מהפתיחה במילים: "אשר חזה בימי... ובימי...".

ג. כתוב כאן שחזה בימי עוזיהו ובפרק ו' זה שנת מות המלך עוזיהו (ישנה מחלוקת האם הכוונה כפשוטו שמת או רק נצטרע והפסיק למלוך, כך או כך אם הוא התחיל לנבא רק אז קשה לומר שניבא בימי עזיהו).

ראיות לשיטה שזו פתיחה לפרק זה בלבד:

א. כתוב שחזה ליהודה ומשמע שזה רק לנבואה זו, כי יש לישעיהו נבואות לקהלי יעד נוספים.

ב. מזה שכתוב "חזון" ולא "חזיונות".

ג. יש לישעיהו נבואות שלא נאמרו בחזון (משא בבל- פרק י"ג ועוד רבים).

אחרי הצגת צדדי הספק, מכריע המלבי"ם שנבואת פרק א' נאמרה בימי עוזיהו וחזרה ונשנתה בימי כל מלך ומלך- וע"פ זה הוא מסביר כמו השיטה שפרק ו' הוא הראשון והכתיבה בפרק א': "בימי... ובימי..."- נובעת מזה שזה נאמר בימי כל המלכים.

ברש"י מובא מדרש, שהנבואה של פרק א' נאמרה בימי חזקיהו אחרי שגלו עשרת השבטים (לפי זה מובן היטב פסוק ז': "אַרְצְכֶם שְׁמָמָה, עָרֵיכֶם שָׁרְפוֹת אֵשׁ; אֲדָמְתְּכֶם, לְנִגְדְּכֶם זָרִים אֲכָלִים אֹתָהּ, וְשְׁמָמָה, כְּמִהַפְּכַת זָרִים" -דהיינו יש כבר קבלות על זה ואל תגידו בליבכם "הוא סתם אומר" וזה לא יקרה, לכו לשומרון ותראו מה קרה שם, ללא פירוש זה, יהיה קצת קשה יותר לבאר כלפי מה פסוק זה מוסב) זה מתאים לשיטת רש"י והמצודות שהתחלת נבואת ישעיהו היא בפרק ו' ואין מוקדם ומאוחר.

באברבנל מובאת שיטה שנבואה זו נאמרה בימי עוזיהו ומופנת גם לישראל (למרות שכתוב "על יהודה וירושלים").

חלוקת הספר

באופן כללי הספר מסודר בצורה כרונולוגית: עוזיהו (ו'), אחז (ז), חזקיהו (ל"ו-ט), כורש (מ"ד-ה), ובסוף אחרית הימים (לא מצאתי בכל בספר, במעט שעברתי עליו, שום נבואה שנאמרה בימי יותם צ"ע מדוע- לא מצאתי לכך התייחסות).

הרמב"ן בספר הגאולה (כתבי הרמב"ן, בהוצאת מוסד הרב קוק- ח"א עמ' רס"ט-ר"ע), מחלק את הספר ל-3 חלקים המזכירים מאוד את הנאמר לעיל:
א. א'-ל"ט: נחמות העוסקות במפלת סנחריב וגדולת חזקיהו.
ב. מ'- נ"א, נ"א: בשיבה מגלות בבל, מכאן אין שום אזכור של ממלכת ישראל רק יהודה בלבד (מלבד רמיזה אחת).
ג. נ"א, י"ב- סוף הספר: בגאולה העתידה, מכאן והילך אין שום אזכור של בבל רק של אדום בלבד. (ניתן לעין במבוא לפרוש דעת מקרא חלוקה מפורטת יותר לספר).

מספר הערות ביחס לישעיהו

א. ישעיהו היה קרוב משפחה של משפחת המלוכה, ע"פ הגמרא במסכת מגילה שאומרת שאמוץ ואמציה היו אחים, ולפי"ז היה ישעיהו בן דודו של המלך עוזיהו, כמו כן הגמ' אומרת שכל נביא שלא נתפרש שם עירו בידוע שהוא מירושלים ולפי"ז- ירושלים עיר המלוכה הייתה גם עירו של ישעיהו.

כמו כן היה ישעיהו חמיו של חזקיהו וסבו של מנשה (אביה של חפצי בה אשת חזקיהו) - עיין ברכות ו' א"א ובהערת הב"ח שם.

ביבמות מ"ט ע"ב מסופר שמנשה הרג את ישעיהו סבו עיי"ש כל הסיפור בפירוט.

הזכרנו לעיל, שהאבן עזרא בפרק א' חולק וסובר שלא יתכן שישעיהו היה שייך למשפחת המלוכה.

ב. לפחות בשלושה מבניו של ישעיהו טעם השם הוא לרמז לישראל (שאר יָשוב, עמנואל, מהר שלל חש בז ואולי גם שר שלום) כפי שהוא מעיד על עצמו: "הִנֵּה אֲנִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן-לִי ה' לְאִתּוֹת וְלִמּוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעַם ה' צָבָאוֹת הַשָּׁמַיִם בְּהַר צִיּוֹן" (ח' י"ח) - ויתכן שכך גם לגבי שמו של הנביא עצמו שרומז על ישועת ה' שזה עיקר תוכן נבואתו (יש פסוק מפורש ששמו נקרא ע"י ה': "ה' מְבַטֵּן קַרְאֲנִי, מִמְּעֵי אֲמֵי הַזֶּכֶר שְׁמִי" - מ"ט א').

ג. הגמ' אומרת (פסחים פ"ז ע"א) שארבעה נביאים התנבאו בפרק אחד, הושע ישעיהו מיכה ועמוס ההבדלים בניהם הם קהל היעד, הושע ועמוס התנבאו לישראל, מיכה התנבא לדרום-יהודה, וישעיהו לצפון-יהודה, נראה שבניהם הסדר היה כזה: הראשון היה הושע: "תחילת דיבר ה' בהושע" (אולי הכוונה שהיה הנביא הראשון שכתב דבריו שכן היו גם נביאים לפניו - גד, נתן, אליהו, אלישע וכו' - אלא שהם לא כתבו ספר), אחריו עמוס שניבא שנתיים לפני הרעש שהיה בימי עוזיהו, אח"כ ישעיהו שהתחיל לנבא (לדעה שסוברת שתחילת נבואתו בפרק ו') ביום הרעש: "וינועו אמות הסיפים", והאחרון ברביעייה זו הוא מיכה (סדר זה מתאים גם לסדר שהושע עמוס ומיכה מופיעים בתרי עשר).

ד. ישעיהו קיבל עליו את השליחות באהבה ובמסירות כפי שמפורש בויקרא רבה: "ר' עזריה בשם רבי יהודה בר סימון פתר קריה בישעיה אמר ישעיה מטייל הייתי בבית תלמודי ושמעתי קולו של הקב"ה אומרת "את מי אשלח ומי ילך לנו" (ישעיה ו') שלחתי את מיכה והיו מכין אותו בלחי ה"ה דכתיב (מיכה ד') "בשבט יכו על הלחי" שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס דא"ר פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו מעתה את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר (ישעיה שם ו') הנני שלחני א"ל הקב"ה: ישעיה בני טרחנין סרבנים הם אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני את הולך בשליחותי ואם לאו אין אתה הולך בשליחותי אמר לו על מנת כן "גוי נתתי למכים ולחיי למורטים" (שם נ') ואיני כדאי לילך בשליחות אצל בניך א"ל הקב"ה ישעיה אהבת צדק אהבת לצדק את בני ותשנא רשע ששנאת מלחייבן על כן משחך אלהים אלהיך מהו מחבריך א"ל חייך כל הנביאים קבלו נבואות נביא מן נביא "ויאצל מן הרוח אשר עליו" (במדבר י"א) "ויאמרו נחה רוח אליהו על אלישע" (מל"ב ב') אבל את מפי הקב"ה "רוח ה' אלהים עלי יען משח" (ישעיה ס"א) חייך שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות ואת נחמות כפולות "עורי עוריי" "התעוררי התעוררי" "שוש אשיש" "אנכי אנכי הוא מנחמכם" "נחמו נחמו" - (ויק"ר י' ב').

ה. המדרש בשה"ש רבה מספר שכאשר היו ישראל בגלות בבל בייאוש הם באו לדניאל שינחם אותם ואז הוא הקריא להם מספר ישעיהו והם התנחמו (שה"ש רבה ג' ד').

ו. המדרש אומר בשלושה נביאים התנבאו לישראל בלשון איכה: משה - בשלוותם, ישעיהו - בפחזותם וירמיהו - בניוולם.

ז. חז"ל אמרו שכל מה שראה יחזקאל ראה גם ישעיהו אלא יחזקאל דומה לבן כפר שבא לארמון המלך ולכן הוא מתפלל ומתרגש וישעיהו דומה לבן עיר שמורגל בכך ולכן לא מפליא הדבר בעיניו (דהיינו שגם ישעיהו ראה מראה כעין מעשה המרכבה אלא שלא חש לפרטו כי לא היה בו חידוש גדול לגביו)- חגיגה י"ג ע"ב ועיין מו"נ ג' ו'.

ח. ידוע שהיו נביאים שהתנבאו למלכים והיו נביאים שהתנבאו לעם. ישעיהו התנבא רבות למלכים ושרים (אחז- פרק ז', שבנא פרק כ"ב, מושלים פרק כ"ח, קצינים פרק א', וכן חזקיהו כשחלה שלח לקרוא לו פרק ל"ז-ח).

ט. לגבי אמוץ אביו של ישעיהו, ניתן להוכיח שהיה נביא, ולא רק מכח הגמ' במגילה שאומרת שנביא שהוזכר שמו ושם אביו בידוע שהוא נביא בן נביא, ישנם מקומות בתנ"ך שמופיע "ישעיהו הנביא בן אמוץ" (מל"ב י"ט, ב), וזה מלמד אותנו שכאשר נזכר ישעיהו בן אמוץ הנביא (מל"ב כ', א', ישעיהו ל"ז, ב' ל"ח, א) יתכן שהכוונה במילה נביא לאמוץ אביו, כמו"כ יש מדרש (גמ' במגילה) שבזכות הצניעות שכיסתה תמר פניה בבית חמיה זכתה שיצאו ממנה מלכים ונביאים, והפירוט של נביאים כולל את ישעיהו בלבד, נביאים- לשון רבים, א"כ מדוע מוזכר רק נביא אחד?- כנראה שהכוונה לכלול איתו את אמוץ אביו (אבן עזרא וכן כלי פז- ר' שמואל לניאדו).

י. אמרו חז"ל שכל נבואות קשות שניבא ירמיהו לישראל- עמד ישעיהו וריפאן (איכ"ר א, כג- עי"ש דוגמאות רבות).

י"א. מי כתב את ספר ישעיהו- חזקיהו וסייעתו (ומוכרחים אנו לומר שתלמידיו של חזקיהו הם אלה שחתמו את הספר כיון שחזקיהו עצמו מת לפני ישעיהו, שנהרג כאמור כאשר מלך מנשה בנו של חזקיהו- שמלך רק לאחר מות אביו)- עיין ב"ב ט"ו. ותוס' שם.